

HVORFOR DET ER UFRUKTBART Å TA UTGANGSPUNKT I AT KRIMINALITET ER EN SOSIAL REALITET*

AV PROFESSOR NILS CHRISTIE

En sentral utfordring i kriminologien ligger i å få løst analysen av sosiale fenomener fra de konvensjonelle kategorier som vanligvis anvendes. For å oppnå dette, mener jeg det er fruktbart å starte de fleste analyser med mest mulig konkrete situasjons- og handlingsbeskrivelser. Handlinger er mangetydige. Maktforhold er viktige når det gjelder bestemmelsene av handlingers mening og de ord som anvendes i den forbindelse. Det er i vårt fag kanskje spesielt viktig å være åpen for mangfoldet i meningsbestemmelsene.

Mitt anliggende er å undersøke under hvilke sosiale betingelser de uønskede handlinger *oppstår*, under hvilke betingelser handlingene *sees som uønskede*, og under hvilke omstendigheter noen av de uønskede handlinger *blir gitt den mening å være kriminelle*. Med utgangspunkt i konkrete handlinger i konkrete situasjoner blir det noe lettere å motstå å bli fanget inn av den herskende tanke om at visse handlinger *er* kriminelle med alle de bindinger denne tanke medfører.

Vil man dempe strafferettens hegemoni – og det blir spesielt viktig i samfunnsformer som våre med stadig økte fangetall – er det viktig å få brutt ned det tilsynelatende selvfølgelige i at kriminalitet finnes. Selvfølgeligheten gjør utviklingen til skjebne, – åpner ikke for mangfold og valg.

Min metode, om jeg må få lov å bruke så stort et ord, er her som i flere tidligere arbeider, å legge betydelig energi i å forsøke å unngå å ta utgangspunkt i de store kategorier som anvendes innen samfunnets hovedinstitusjoner. Innen rettsinstitusjonen gjelder dette for ord som "kriminalitet", "drap", "tyveri", "voldtekt" eller, "incest". Innen helseinstitusjonen gjelder det hovedord som "syk", "helse", "behandling", og så vrimmelen av diagnostiske ord. Innen spesialiteter som psykiatri og psykologi gjelder det ord som psykopati, kleptomani, paranoia.

Man er nødt til å anvende ord, men bør til det ytterste forsøke å holde åpent for den mest mulig detaljerte beskrivelse av hva slags fenomen man står overfor. Flertydigheter bør fram, etiketter bør holdes borte så lenge som mulig. Det fruktbare utgangspunkt er de konkrete hendelser og handlinger, og så ligger utfordringen i å analysere hvordan disse klassifiseres. Kampen om forståelsen, kampen om den mening handlingene og de handlende skal gis, er et helt sentralt studiefelt i den kriminologiske forskning. Ved å ta utgangspunkt i det noen har bestemt seg for å

* Svar på Leif Petter Olaussens artikkel: "Hvorfor er kriminalitet en sosial realitet?" Nordisk tidsskrift for Kriminalvidenskab, nr. 1, s. 24-38, 2004.

kalle kriminalitet eller bestemte typer kriminalitet, mister man store deler av sitt studiemateriale og blir bundet til maktsterke aktørers syn på hvordan verden er. Dette er en videreføring av mitt resonnement i artikkelen "Four blocks against insight" (Christie 1997) om at sekundærdata, – registeropplysninger innsamlet av f.eks. politiet – har en meget begrenset nytteverdi. Det samme gjelder mange av de ordene kontrollapparatet anvender i sine klassifikasjonssystem. Man kan selvfølgelig, om man så ønsker, ta sitt utgangspunkt i maktapparatets kategorier og snakke med ordene deres. Men da stenges man ute fra forståelsen og vurderingen av prosessene som fører fram til kategoriernes innhold.

Men det er ingen enkel sak å unngå de store, tilvante ordene. Man blir tilnærmet språkløs. I festskrift for Thomas Mathiesen beskriver jeg vanskeligheten med å finne ord på folk som mange mene er avvikende på en eller annen måte (Christie 2003). For å unngå å bruke belastende termer ender man ofte opp med å fortelle hvem personene er ved å beskrive den hovedinstitusjon de kommer fra. (HVPU-klienter, f.eks.). I et annet arbeid (Christie 2002) er ordet "syk" en viktig bestanddel. Syk er en fristende betegnelse, ved at den gir ansvarsfraskrivelse. Men det er en farlig betegnelse, ved å ha stor klebekraft og også gir makt til autoriteter. Arnold Juklerøds skjebne er ett eksempel på hvor galt ordet kan føre. Etableringen av tvangsarbeid for alkoholproblematikere (bemerk ordet!) er enda et eksempel (Christie 1960).

Men hvis de store ordene, spesielt fra institusjonenes vokabular, fungerer som en sperre for forståelsen, hvordan da få sagt det man ønsker å si?

Mitt grep i denne situasjon, er å anvende den mer fortellende form, nettopp for å få fram den kompleksiteten de offisielle store ord så lett mister. Om de store samleord er farlige ved sin bindende og konformerende kraft, så kan skildringene av de mer helhetlige handlingsforløp by på muligheter til å komme fenomenforståelsen nærmere. For ikke å bli bundet opp av de klebrige ordene, velger jeg den fortellende form ved presentasjon av småhistorier om livet i fattigkvartalene, om livet på balkongene en søndag i juni, eller om ungdom som uten selvinnytsende gode grunner tar penger de ikke burde tatt. Men kanskje det ikke er så galt med denne noe litt mer litterære form? Hos Øyvind Pålshaugen finner jeg trøst. I et intervju Bendik Wold har med ham i Morgenbladet 2-8 april 2004 står å lese:

"I våre dager er essayet den kritiske vitenskapens kanskje viktigste medium. Essayet gir oss en unik mulighet til å tenke uavhengig av fastlagte begreper og metoder. Så lenge fikserende begreper er så dominerende innen vitenskapene, er essayet påkrevd som aldri før. Det tvinger oss til hele tiden å reflektere over tekstene vi selv skriver." (Se også Pålshaugen 2001).

Så til Leif Petter Olaussens syn. Klarest kommer vel dette fram gjennom hans nesten fire siders gjengivelse fra boken til Knut Erik Tranøy, en mann jeg også setter høyt, men av andre grunner enn de resonnement Olaussen støtter seg til.

Sentralt står en antagelse om en allmenmoralens "grunnmur" og tanken om bio-moralske verdier. Tre slike regnes opp:

- Verdier som liv og overlevelse slik at slekten kan fortsette, omsorg for avkom, og et minimum av livskvalitet.
- Rett til et minimum av trygghet
- Moralske forbud mot drap, tyveri og løgn.

Det lyder greit, i det minste inntil vi går konkret til verks. "Moralske forbud mot drap" – det er ikke helt lett å holde Palestina-konflikten borte fra tankene. Heller ikke terrorisme og krig. Og så ordet "tyveri". Bakerst i bussen sitter jeg ofte sammen med folk som tar fra fellesskapet ved ikke å betale. Folk i favelaene tar byggegrunn, strøm og vann fra det glitrende bysamfunnet nede i Caracas uten å betale. "Hva er en dirk mot en aksje?" – det var tittelen på en bok vi engang utgav ved Institutt for kriminologi og strafferett. Temaet burde ikke være ukjent.

Tapene ved å ta sitt utgangspunkt i konvensjonelle kriminalitetsbetraktninger illustreres godt i noe Leif Petter Olaussen skriver på s. 33: "Gjennom normativ argumentasjon, prøving og feiling, er det skapt *allmenn enighet* (kursiveringen er hele tiden hans) blant samfunnsmedlemmene om at først og fremst mennesker og viktig virksomhet skal *beskyttes* mot bestemte handlinger, og at de som ikke etterlever denne enigheten skal kunne straffes for enighetsstridige handlinger. Som en manifestasjon av denne enigheten – om både å *beskytte* og å kunne *straffe* de som opptrer *enighetsstridig* – er det også bred enighet om at det er nødvendig å opprettholde en særlig *tvangsmakt* som har til formål å realisere enigheten om å beskytte og kunne straffe."

Dette blir et statisk resonnement, preget av at maktspektet er fullstendig fraværende. Her hjelper lite å innføre samfunnstypologier som *gemeinschaft* og *gesellschaft*. Uansett samfunnstype vil det eksistere strid om regelsystemene. Henvisning til Durkheim og Weber hjelper oss ikke i denne sak. Spørsmålene vil alltid bli: Hvem influerer enighetsproduksjonen, hvem har det ideologiske hegemoni? Hvilke interesser ivaretas ved den antatte enighet? Olaussen forstår kriminalitet som en *enighetskategori* (uthevelsen er stadig hans). Da mister han kampen om meningen. Og de alternative løsninger på konfliktene blir mindre selvfølgelig. Om handlingen er kriminalitet, blir strafferettslige inngrep de nærliggende svar. Om handlingen gis andre meninger, åpnes for andre svar, slike som meglings, gjenopprettelse og forsoning. Leif Petter Olaussens kriminologi står i betydelig fare for å bli en kriminologi som lukker for viktig alternativ tenking.

Litteratur:

- Christie, Nils 1960, *Tvangsarbeid og alkoholbruk*, Universitetsforlaget.
- Christie, Nils 1997, Four blocks against insight. *Theoretical Criminology* Vol 1, s. 13-23.
- Christie, Nils 2002, Avvik som styrke. s. 161-169. I: Andenæs, Kristian og Knut Papendorf: *Fortsatt uferdig. Festskrift til Thomas Mathiesen*.
- Christie, Nils 2003, Kategoriernes makt. s. 79-86. I: Nergård, Jens-Ivar og Sigmund Nettet: *Det gjenstridige*. Edmund Edvardsen 60 år.
- Christie, Nils 2004, *En passende mengde kriminalitet*, Universitetsforlaget.
- Olaussen, Leif Petter 2004, Hvorfor er kriminalitet en sosial realitet? *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap*, nr. 1 s. 24-38
- Pålshaugen, Øyvind 2001, *Språkets estetiske dimensjon. Vitenskapskritiske essays*. Spartacus.

Adresse:

Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Postboks 6706 St. Olavs plass
N-0130 Oslo
E-post: nils.christie@jus.uio.no